

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИМИ ДІТЬМИ
У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ В УКРАЇНІ У 20–30-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯCORRECTIVE WORK WITH PEDAGOGICALLY ABANDONED CHILDREN
IN THE FIELD OF LEISURE IN UKRAINE IN THE 20–30'S OF THE 20TH CENTURY

У статті проаналізовано період 20–30-х рр. ХХ ст., що визначається розробкою концепції соціального виховання молодого покоління, необхідність якої була детермінована суттєвими змінами соціально-політичного ладу, революційно-трансформаційними зрушеннями ідеології і філософії функціонування суспільства, які стали основою для розвитку педагогічної думки, експериментування й новаторства, застосування творчого підходу до педагогічних явищ. У роботі проаналізовано основні ідеї та особливості соціального виховання та перевиховання педагогічно занедбаних дітей в Україні в окреслений період. Розкрито сутність технологій організації та корекції дозвілєвої діяльності з педагогічно занедбанними дітьми в цей період. Узагальнено інноваційні практики соціального виховання дітей у закладах позашкільної освіти та виділено такі основні принципи в роботі з педагогічно занедбанними дітьми: зв'язок соціально-перевиховних можливостей із працею; організація позитивного освітнього середовища в дитячому колективі; опора на позитивні якості, цінності, поведінку важковиховуваних дітей означеного періоду; цілеспрямованість і систематичність соціально-педагогічних впливів тощо. Охарактеризовано основні методи соціального перевиховання: метод соціалістичного змагання, створення захоплювальних заходів, бригадно-лабораторний метод, пропаганда, агітація, демонстрація, переконання, живі розповіді, літературні вечори, читання та інші. Визначено, що ефективними тогочасними засобами соціального перевиховання педагогічно занедбаних дітей у закладах позашкільної освіти були педагогічної анімації, технічні засоби, зокрема «чарівний ліхтар», засоби наочності, засоби друкованого слова та інші. Установлено, що ефективними формами соціально-виховної роботи в означений період були технічні, краєзнавчі гуртки, денні або вечірні дитячі курси, демонстрація технічних досягнень, майстер-класи, ігри і заняття, серед яких, наприклад, «ящик-організатор», гуртки фотографії та авіа- та радіомодельювання, конкурси на виготовлення найкращої технічної моделі, дитячі бригади для організації позашкільної роботи з сільськими дітьми тощо.

Ключові слова: корекційна робота, соціальне виховання, перевиховання, педагогічно занедбані діти, дозвілля, заклади позашкільної освіти, 20–30-ті роки ХХ століття.

The article analyzed the period of 20–30's. Twentieth century, determined by the development of the concept of social education of the younger generation, the need for which was determined by significant changes in the socio-political system, revolutionary and transformational changes in the ideology and philosophy of society, which became the basis for the development of pedagogical thought, experimentation and innovation, the use of creative approach to pedagogical phenomena. The main ideas and features of social education and re-education of pedagogically neglected children in Ukraine in the outlined period are analyzed in the work. The essence of technologies of organization and correction of leisure activities for pedagogically neglected children in this period is revealed. Innovative practices of social upbringing of children in out-of-school education institutions are generalized and the following basic principles in work with pedagogically neglected children are singled out: connection of social-educational opportunities with work; organization of a positive educational environment in the children's team; reliance on the positive qualities, values, behavior of difficult children of this period; purposefulness and systematicity of socio-pedagogical influences, etc. The main methods of social re-education are described: the method of socialist competition, the creation of incentive measures, brigade-laboratory method, propaganda, agitation, demonstration, persuasion, live stories, literary evenings, readings and others. It was determined that the effective means of social re-education of pedagogically neglected children in out-of-school educational institutions at that time were: pedagogical animation, technical means, in particular "magic lantern", visual aids, printed means and others. It was found that effective forms of social and educational work in this period were: technical, local history clubs, day or evening children's courses, demonstration of technical achievements, workshops, games and activities, including, for example, "box-organizer", photography circles and aircraft and radio modeling, competitions for the production of the best technical model; children's teams for the organization of extracurricular activities with rural children, etc.

Key words: corrective work, social upbringing, re-education, pedagogically neglected children, leisure, out-of-school education institutions, 1920s – 1930s.

УДК 376.015.31:316.42(477)

«1920/1950»

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/37.64>

Герасименко В.А.,

канд. пед. наук,
старший викладач кафедри
соціальної роботи
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

Печериця Н.М.,

канд. пед. наук,
викладач кафедри соціальної роботи
Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Період із 20-х по 30-ті роки ХХ століття характеризується як час докорінних потрясінь та кардинальних змін суспільного ладу, руйнування та подальшої трансформації системи освіти й виховання

дітей, коли значно посилювався вплив негативних чинників соціалізації, і, як наслідок, відбулося заострення протиріч, закладених у процесі соціального виховання підростаючого покоління, тому що радянська влада висунула високі вимоги до

системи освіти, серед яких особливе місце належить формуванню в дітей комуністичної свідомості, колективізму, патріотизму, працелюбності, прагнення до активної життєвої позиції, що певною мірою суперечило реаліям тогочасного життя педагогічно занедбаних неповнолітніх. Оскільки саме в цей час рутинними стають голод, розруха, зниження виховного потенціалу сім'ї та школи, бездоглядність, безпритульність, злочинність, криміналізація дитинства тощо, значна кількість дітей цього періоду стали жертвами несприятливих життєвих обставин – втратили батьків, голодували, жебракували, потрапили до кримінальних угруповань, стали учасниками військових подій, тому з огляду на необхідність вирішення означеної проблеми в досліджуваній історичній період актуалізувався пошук ефективних технологій соціального виховання та перевиховання педагогічно занедбаних дітей в умовах нестабільної соціальної ситуації, збільшення соціальних ризиків, посилення асоціального впливу середовища на молоде покоління. Тому набуває актуальності впорядкування ідей та досвіду соціального виховання молодого покоління в освітній сфері взагалі та, зокрема, таких її важливих осередках, як заклади позашкільної освіти, що дозволить розкрити сутність технологій організації та корекції дозвілєвої діяльності педагогічно занедбаних дітей в Україні у 20–30-ті роки ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні положення щодо діяльності закладів освіти щодо позакласного та позашкільного виховання дітей, залежність її змісту та форм від ідеологічного замовлення та суспільних вимог розглядалися в роботах Л. Балясної, В. Береки, О. Биковської, С. Букрєвої, В. Вербицького, Т. Гавлітіної, А. Гуцол, В. Мачуського, В. Редіної, В. Рибалко, О. Семенова, Т. Теплової, Н. Харінко та ін. Питання організації соціального виховання дітей у сфері дозвілля загалом та в осередках позашкільної освіти зокрема висвітлювалися в дослідженнях О. Безпалько, Т. Гавлітіної, А. Капської, Л. Ковбасенко, А. Корнієнко, Л. Литовченко, Н. Максимовської, В. Муромець, О. Рассказової, В. Шахрай та ін. Історико-педагогічні реконструкції системи виховання неповнолітніх в Україні в контексті суспільних перетворень ХХ століття репрезентували у своїх роботах І. Андрухів, В. Бугрій, О. Белошицький, Л. Вовк, А. Возняк, М. Галів, С. Горбенко, В. Григоренко, О. Ісайкіна, К. Каліна, Т. Кравченко, С. Кікто, І. Левандовська, Н. Левицька, О. Мушка, С. Стельмах, Н. Останіна, Н. Рудницька, І. Ченбай, Т. Цвірова та ін. Особливості перевиховання педагогічно занедбаних неповнолітніх вивчали А. Макаренко, Г. Медведєв, М. Пінчук, В. Співак, І. Тараненко, В. Іванова, А. Кочетов та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Історіографічний аналіз

праць свідчить, що, попри численні напрацювання в історичній, педагогічній, соціально-педагогічній літературі, проблема вивчення технологій організації корекційної дозвілєвої діяльності педагогічно занедбаних дітей в Україні у 20-ті–30-ті роки ХХ століття не була раніше предметом цілісного історико-педагогічного дослідження в галузі соціальної педагогіки та потребує спеціального і ґрунтовного вивчення з метою екстраполяції історико-педагогічних надбань на сучасну науку.

Мета статті – дослідити та розкрити сутність технологій організації та корекції дозвілєвої діяльності педагогічно занедбаних дітей в Україні у 20-ті–30-ті роки ХХ століття

Виклад основного матеріалу. На основі вивчення широкого кола наукових джерел зазначимо, що період 20–30-х рр. ХХ століття серед напрямів соціального виховання педагогічно занедбаних неповнолітніх значної популярності набуло трудове виховання, організація дитячої дослідницької науково-технічної, природо-натуралістичної, театральної, просвітньої діяльності, що мало на меті забезпечити підготовку молодого покоління до упорядкованого життя, де час був чітко структурований на робочий і дозвілєвий. Процес перевиховання (корекції) педагогічно занедбаних дітей ґрунтувався на загальних принципах виховання. Розробка та впровадження різноманітних форм і методів виховної роботи в межах цього пласту сприяли виникненню повноцінного напрямку соціального виховання педагогічно занедбаних неповнолітніх, що формувало такі педагогічні явища, як трудове дозвілля, дитяча науково-технічна творчість, дитяча науково-дослідницька діяльність, робота юних натуралістів (юннатів) тощо. Проте існували й спеціальні, суто дитячі форми соціально-перевиховної роботи. У цьому контексті цікавий досвід використання «ящика-організатора» як мобільного варіанту організації праці на дозвіллі, що був започаткований Відділом праці при Інституті позашкільної роботи. Ящик-організатор – це своєрідна пересувна майстерня, роботу якої забезпечував один інструктор та комплект інструментів з якого-небудь виду ремесла у спеціально обладнаній валізі (наприклад, 10 лінійок, 10 косинців, олівці, шило, пензлики, аптечка тощо). У подібній валізі знаходилася, наприклад, столярна «майстерня» (молотки, пилки, рубанки, ножі, брусок тощо), якою одночасно можуть користуватися до 10–12 дітей. Наприкінці заняття усі діти отримували від інструктора запрошення відвідати дитячу технічну станцію. Позитивними результатами занять із використанням подібних «ящиків-організаторів» було підвищення інтересу дітей до роботи своїми руками [6, с. 44–46]. Ця майстерня має зв'язок перевиховання з цікавою продуктивною працею педагогічно занедбаних дітей, що сприяє компенсації недоліків у

цьому виді діяльності. Також на той час у радянської дівчороби зростає інтерес до гурткової роботи різного спрямування (технічних, природознавчих, краєзнавчих, фізкультурних гуртків тощо). Прикладом цього в цей період була діяльність гуртка «Мурзилки» для дітей початкової школи. Основою для занять із дітьми були ляльки, яких у ті складні часи бракувало. Тому головним у такій грі було створення побуту для улюбленої ляльки власними зусиллями. Одяг, посуд, меблі, будиночки, іграшки – усе це діти робили власноруч, отримуючи при цьому певні елементарні трудові навички. Також членам гуртка й самим була необхідна їжа, тому приносили з дому примус і продукти, а діти навчалися готувати, таким чином, отримуючи перші уявлення про ведення домашнього господарства [7, с. 29].

Також значної популярності набули гуртки технічного спрямування, де найбільш масовою формою соціального виховання учнів стає демонстрація технічних досягнень на свіжому повітрі, що було найкращим засобом пропаганди технічних і наукових знань. Безперечною перевагою такої форми роботи в умовах вулиці була простота у проведенні дослідів і їх підготовці. Досліди демонстрували протягом кількох годин і кожен супроводжувався поясненнями (водяні колеса, парова машина, електродвигуни, динамо, батареї, електричні лампочки, виставку таблиць і препаратів, мікроскопи, проводились досліді з рослинами). Позитивні враження від такого виду роботи підсилювалися невеликими виставками тематичної літератури, виразними плакатами, бесідами, розповсюдженням листівок, рецептів, переліку книг для самостійного опрацювання, адресами організацій, які можуть надати консультації юним технікам у разі виникнення питань [1, арк. 6]. Улітку дітям пропонували низку технічних ігор і занять на свіжому повітрі та технічні майстер-класи, під час яких навчали будувати радіоприймачі із заздалегідь підготовлених частин. На майданчику розміщували оголошення: «Ти хочеш змайструвати власний радіоприймач? Він коштуватиме тобі усього два карбованці – придбай такі частини (список частин) і приходь на заняття!». Юні радисти організовували прослуховування різних радіопередач для усіх охочих дітей на майданчику за графіком, улаштовували трансляцію сигналу від одного радіоприймача одночасно у декілька різних точок, а також демонстрували цікаві досліді з радіоприймачем [1; 2; 9]. Так, 1929 року почали функціонувати перші дитячі бригади для здійснення позашкільної роботи в сільській місцевості. Вони стали формою організації дитячого руху в колгоспах, а особливо там, де з дітьми не проводилась масова виховна і перевиховна робота, не було книг, ігор, організованого дозвілля, відсутні піонерські загони. Направлення дитячих бригад

у колгоспи набуло, на першому етапі розвитку соціального виховання дітей у позашкільній сфері, великого суспільно-політичного значення й відіграло величезну перевиховну роль в об'єднанні дітей робітників і колгоспників, крім того, вони мали змогу популяризувати позашкільну роботу серед сільської дівчороби і, використовуючи місцеві умови, зробити колгосп допоміжною базою позашкільної роботи в селі [4, с. 33]. Зазначимо, що існували й заохочення для дітей-активістів у вигляді премій за кращу роботу бригад [4, с. 35]. Таке заохочення є прикладом реалізації в позашкільній сфері нових методів соціального виховання дітей – методу соціалістичного змагання та методу створення заохочувальних заходів, що в досліджуваній час набули великої популярності. Так, наприклад, проводилося соціалістичне змагання на найкращу організацію днів відпочинку для дітей у певних умовах, залучення найбільшої кількості неорганізованих дітей до позашкільного закладу, на допомогу найближчому житловому товариству в обладнанні дитячої кімнати, змагання шкіл за створення гуртків, змагання між окремими учнями або педагогами на найактивнішу участь у позашкільній роботі [8, арк. 24]. У контексті реалізації соціально-перевиховних зусиль педагогічно занедбаних дітей у закладах позашкільної освіти 20–30 років ХХ століття поширення отримали дитячі екскурсії, походи й масовки. Організація такої діяльності покладалася на екскурсбазу або позашкільні бази, які були комплексною мобільною структурою соціального виховання дітей у ті часи. На основі аналізу архівних джерел можемо стверджувати, що переважно кожна база мала таке обладнання, як 1–2 мобільні кінотеатри, кілька «чарівних» ліхтарів, кілька пересувних дитячих бібліотек, 3–5 ящиків для трудових занять, виставки, альбоми з фотографіями. Організацією занять дітей опікувалися 2–3 керівники. Слід зазначити, що подібні бази могли за запрошенням будь-якого червоного куточка або робітничого клубу виїжджати на місце, активно використовуючи дитячий актив [7, с. 34].

Влітку, окрім звичайного режиму роботи та обслуговування дитячих груп, екскурсбаза зобов'язувалась провести 5 масовок для піонерів і школярів із великих просмислових центрів (до 100 осіб кожна) [8, арк. 78]. Масовки – це форми позашкільної роботи, які дають змогу об'єднати спільною діяльністю велику кількість дітей. Під час масовок із метою перевиховання занедбаних дітей широко використовувалась театральна робота – інсценування, п'єси, колективна декламація, співи. Тому для організації таких доволі складних форм роботи залучали працівників із сусідніх дитячих будинків або центральної дитячої бібліотеки. Наприклад, влаштовуючи вечори творчості (наприклад, М. Некрасова, М. Горького тощо), спочатку проводили коротку насичену розповідь про творчий шлях

письменника, а потім показували інсценування за мотивами того чи іншого твору або організовували виразне читання уривку твору зі сцени тощо [8, арк. 78]. Улітку в сільській місцевості популярними були такі форми позашкільної діяльності, як похід та ночівля біля багаття тощо. У досліджуваний період популярності набули словесні форми соціального виховання та перевиховання в позашкільлі: лекції, дискусії, бесіди, збори, інструктажі, колективне обговорення актуальних тем, консультації тощо, а також форми привчання дітей та дорослих до читання: конкурси на визначення кращого читача, гучні та театралізовані читання, літературні вечори, підготовка вирізок із періодичної преси за цікавими для аудиторії темами, книжкові виставки, агітаційні плакати, «групи читання вдома», агітаційні паради тощо [3; 8; 9].

Так, існувало кілька найпопулярніших на той час напрямів студійної роботи: театральний (художній вечір, масові постановки, побутова імпровізація, масові дитячі агітаційні ігри частушки, балаган, естрада, клоунада); музичний (оркестри, ансамблі, хори, змагання колективів творчої самодіяльності); літературний (стіннівки, плакати, статті, вірші, суди, виступи, вечори, усні газети, зустрічі, написання творів на задану тему, звіти тощо); образотворчий (ескізи плакатів, декорацій, транспарантів) [5, с. 36–39].

У містах комплексним позашкільним закладом, де відбувалася масова робота з педагогічно занедбаними дітьми, 2 рази на тиждень була дитяча бібліотека. Формами роботи бібліотеки виступали розповіді, повчання, голосне читання, ігри (з м'ячем, настільні), театральні постанови, декорації для яких було створено зусиллями дітей. Крім того, дитячі бібліотеки стали могутнім засобом у боротьбі з дитячим хуліганством. Новими методами і формами корекційної роботи зі словом були: жива розповідь-повчання, гурток затійників, гурток «живого оповідача», де діти використовуючи пересувки як наочність, намагалися вигадати або прочитані історії з повчальною метою, розповісти найцікавіше, а товариші могли їм допомогати. Водночас у селах створювали дитячі хатичитальні, які оснащували невеликою бібліотекою, настільними іграми, шашками і шахами, дитячою періодикою тощо. Працювала хата-читальня щоденно з 16:00 до 21:00, а щоп'ятниці здійснювалася культурно-просвітня робота з дорослими [5, с. 33]. У подібних гуртках було започатковано метод творчого розповідання, коли один із гуртківців починає оповідання і, не закінчивши розповідь, передає слово іншому і так далі. З часом гуртківці почали випускати свої збірки, де було розміщені авторські й колективні оповідання, що ілюстровані малюнками слухачів [7, с. 18–19]. Поступово діти навчилися самостійно підбирати матеріал для переказу. Досвідчені гуртківці допомагали своїм

молодшим товаришам. Так, дітям вдавалося навіть створювати карткові каталоги з анотаціями до творів, куди вони записували як уже використаний матеріал, так і той, що був намічений для опрацювання. Анотації було складено самими дітьми досить лаконічно і вичерпно. Зазначимо, що хоча у досліджуваний період дитячих книг видавалося не так багато, до соціального виховання дітей у позашкільній сфері активно долучалася періодична преса. Так, було започатковано масові дистанційні конкурси дитячих малюнків, розповідей, есе, проводилися соціологічні опитування дітей із метою визначення їхніх інтересів, культурного рівня, вивчення думки з різних актуальних того часу питань тощо. Зокрема, у 1930 р. журналом «Позашкільник» було об'явлено конкурс малюнків для дітей на тему «Якими б вам хотілося бачити своє місто чи село через 5 років?». Згідно із завданням діти мали ознайомитися з п'ятирічним планом розвитку країни і намалювати один або кілька малюнків. До своєї роботи слід було написати, де і як давно дитина навчається малювати, вік, місто навчання, рід занять свій та батьків, точну адресу. За перемогу в конкурсі дітям були обіцяні досить значущі на той час призи: 1 премія – велосипед (один), 2 премія – ковзани (10 пар), 3 премія – фарби акварельні найкращої якості (50 упаковок), 4 премія – олівці кольорові (100 штук), 5 премія – книжки з картинками для читання (500 штук). Усі без виключення роботи дітей мали бути репрезентовані на всесоюзній виставці, за матеріалами якої видавався альбом малюнків. До складу журі входили кращі художники, директори музеїв, делегати від піонерів і дітей [7, с. 30–31]. Позитивною рисою такої соціально-виховної роботи преси з дітьми було те, що вона мала масовий характер, взяти участь у ній було нескладно для дітей із різним рівнем загальної підготовки, вона дарувала позитивні емоції та переживання почуття долученості до великої справи. Крім того, така форма взаємодії з дітьми сприяла їх заохоченню до творчих дозвіллевих занять.

Важливими формами соціально-виховної і перевиховної роботи з педагогічно занедбаними дітьми у 20–30 роках ХХ століття стали книжкові виставки, найбільш популярними серед яких були тиждень-виставки дитячої книги, що розумілися педагогічною спільнотою як форми педагогічної пропаганди. У досліджуваний період виставки книг слід широко використовувати у роботі з населенням і з самими дітьми, адже вони наближали книгу до читача, виявляють значення книги у виховній роботі, через виставки видавництва і працівники книжної сфери можуть краще дізнатися про запити споживачів та мати змогу популяризувати книги серед широких верств населення.

Аналізуючи інноваційні практики соціального виховання та перевиховання педагогічно

занедбаних дітей засобами театрального мистецтва в закладах позашкільної освіти у 20–30 роках ХХ століття, зазначимо, що одним із видів театральних вистав, який мав значний ефект при мінімальних затратах часу й коштів, був театр «живих тіней». Згодом ця форма театрального мистецтва мала стати поштовхом для створення гуртків «Любителі театру тіней», на заняттях яких діти як розробляли технічні сторони показу вистави, так і створювали новий репертуар (готових п'єс майже не було), надавали поради і консультації в клубах, загонах, школах стосовно організації такого театру, а також виступали з виставами перед глядачами [7].

Готуючись до позашкільної роботи взимку, у першу чергу, ставилися питання щодо організації таких видів і форм роботи, які дали б змогу дітям активно проводити свій вільний час на свіжому повітрі. Зазначимо, що робота з дітьми взимку не обмежувалася лише фізкультурним напрямом, мали місце й інші позашкільні масові заходи, що сприяли соціальному вихованню дітей, наприклад: дитячі ранки, вечори, виступи колективів дитячої самодіяльності; було налагоджено обмін цікавим досвідом між загонами, школами, дитячими будинками; випуск і розповсюдження спеціальних дитячих абонементів для відвідання кінофільмів й художніх виступів; організація найрізноманітніших, ретельно підготовлених конкурсів (технічних, художніх) тощо. Як зазначалося у тогочасних джерелах: «усі ці форми масової роботи, зважаючи на невеликі фінансові можливості, можуть набути широкого розповсюдження, а головне, вони повинні проводитися систематично й у чітко визначений час» [3, арк. 24].

Висновки. Загалом на основі аналізу архівних матеріалів, наукових джерел інформації, друкованих періодичних видань досліджуваного періоду було узагальнено інноваційні практики соціального виховання дітей у закладах позашкільної освіти у 20–30 роках ХХ століття та виділено такі основні принципи в роботі з педагогічно занедбанними дітьми: зв'язок соціально-перевиховних можливостей із працею; організація соціально-позитивного середовища в дитячому колективі; опора на позитивні якості, цінності, поведінку важковиховуваних дітей означеного періоду; цілеспрямованість і систематичність соціально-педагогічних впливів тощо. Методами соціального перевиховання педагогічно занедбаних дітей в позашкільних установах 20–30-х років ХХ століття були метод соціалістичного змагання, створення заохочувальних заходів, бригадно-лабораторний метод, пропаганда, агітація, демонстрація, переконання, живі розповіді, літературні вечори, читання тощо. Визначено, що тогочасними засобами соціального перевиховання педагогічно занедбаних дітей у закладах позашкільної освіти були педагогічної анімації, технічні

засоби, зокрема «чарівний ліхтар», засоби наочності, засоби друкованого слова тощо. Педагогічно цінними формами соціально-виховної роботи з дітьми 20–30-х років ХХ століття у межах напрямку, що забезпечував трудове виховання, організацію дитячої дослідницької науково-технічної та природо-натуралістичної діяльності, були технічні, краєзнавчі гуртки, денні або вечірні дитячі курси, демонстрація технічних досягнень, майстер-класи, ігри і заняття, серед яких, наприклад, «ящик-організатор», гуртки фотографії та авіа- та радіомодельовання, конкурси на виготовлення найкращої технічної моделі, дитячі бригади для організації позашкільної роботи з сільськими дітьми тощо.

Популярними стають форми залучення дітей до вивчення природи: гуртки юних натуралістів, конференції дитячих сільськогосподарських гуртків, двотижневі курси для юнатського активу, участь у весняній посівній та різдвяній антирелігійній кампаніях, екскурсбази або позашкільні бази, екскурсії-конференції, спостереження за явищами природи, гуртки «Юних мандрівників», самоекскурсії, досліді, куточок живої природи тощо. Серед найсприятливіших форм просвітницької, агітаційної, корекційної роботи у досліджуваній період популярності набули словесні форми соціального виховання у позашкільні: лекція, бесіда, дискусія, обговорення важливих тем, повчання, збори, консультація, інструктаж тощо, а також форми популяризації читання (літературні вечори, книжкові виставки, театралізовані і гучні читання, групове читання періодичної преси, масовки, агітплакати, тощо, а також дитячі свята, кіно-ранки, концерт, театралізація, ігрові програми, майстер-класи, вечори, ранки, масові заходи, танці. Фізкультурно-оздоровчий напрям соціального виховання дітей у позашкільних закладах передбачав реалізацію таких організаційних форм роботи, як фізкультурні виступи, спортивні дитячі змагання, заняття фізкультурою, лижі, вилазки і походи, зимові ігри, забави, ігри і розваги на відкритому повітрі, в лісі, вечір біля вогнища, цікаві ігри з м'ячем на воді, дворові майданчики тощо. Отже, у зазначений період створювалося таке соціально-перевиховне середовище як в освітній сфері взагалі, так і в закладах позашкільної освіти, що сприяло подоланню негативних якостей та цінностей педагогічно занедбаних дітей та розвитку в них позитивних якостей і формування на цій основі нових позитивно спрямованих ціннісних орієнтацій, колективізму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довідки про культурно-масову роботу, огляд театрів народної творчості, розвитку художньої самодіяльності, охорону й популяризацію пам'яток архітектури й мистецтва, нові обряди і народні свята, роботу університетів культури, допомогу сільським установам культури. ДАЛО (Держ. архів Луган. обл.). Ф. Р-1067. Оп. 4. Спр. 503. Арк. 6.

2. Довідки, інформація про проведені заходи музично-естетичного виховання дітей. *ДАЛО* (Держ. архів Луган. обл.). Ф. Р-1067. Оп. 4. Спр. 148. Арк. 68.

3. Звіти, довідки про діяльність ДСТ, спортивних секцій, спартакіад, спортивно-масових змагань, підготовки значківців і спортсменів, аналіз роботи ДСТ. *ДАХО* (Держ. архів Харків. обл.). Ф. 1493. Оп. 1. Спр. 1580. Арк. 24.

4. Організуйте дітвору. Орган Наркомпросу УСФСР і ЦК ВЛКСМ. 1934. Січень-лютий. № 1.

5. Організуйте дітвору. Орган Наркомпросу УСФСР і ЦК ВЛКСМ. 1935. Лютий. № 5.

6. Педагогіка у запитаннях і відповідях : навч. посібник для вузів / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. Київ : Знання, 2006. 312 с.

7. Позашкільник: журнал з питань позашкільного виховання дітей та підлітків. Ленінград : [б. в.] 1929. № 5.

8. Постанова Бюро ЦК ЛКСМУ щодо організації масових екскурсій для піонерів. 27.05.1930 р. *ЦДАГО України* (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 7. Оп. 1, Спр. 589. Арк. 78.

9. Циркуляри і інструкції округових комісій допомоги дітям. Про організацію і завдання діяльності товариства «Друзі дітей» у вихованні молодого покоління при райвиконкомі Харківського округу, 1925–1927 рр. *ДАХО* (Держ. архів Харків. обл.). Ф. 1452. Оп. 3. Спр. 52. арк. 327.